

LA MIRADA TEOLÒGICA: UNA LECTURA “CONCILIAR” DE LA *GRAVISSIMUM EDUCATIONIS*: DESAFIAMENTS, VOCACIÓ I PROTAGONISTES

ANDREU IBARZ MELLADO

Universitat Ramon Llull

RESUM: Més enllà dels graus de la comparació, hi ha realitats que tenen una caracterització superlativa per la seva importància i transcendència. Algunes, malauradament, amb connotació negativa, com ara la guerra o la fam. D'altres, com és ara l'educació –malgrat les limitacions i els reptes–, amb sentit positiu. Aquest és el nucli del missatge de la *Gravissimum educationis*, la Declaració sobre l'educació cristiana del Concili Vaticà II, promulgada el 28 d'octubre de 1965, ara fa –tot just– cinquanta anys.

La *Gravissimum educationis* és fruit de dues mirades conciliars i concilia- des:

- a) Les transformacions del món i els seus desafiaments fan de l'educació una realitat decisiva en el sentit d'una qüestió de prioritat màxima per al desenvolupament de cada ésser humà i per a cadascun dels pobles de la Terra, per a qualsevol àmbit de la societat i per a la convivència fraterna entre tots (vinculació amb la constitució *Gaudium et spes*).
- b) La nova comprensió de la vocació cristiana, en especial la vocació dels fidels laics, requereix un plantejament molt més integrador i exigent pel que fa a la seva formació (vinculació amb la constitució *Lumen gentium*).

El document explicita un escenari molt més enllà de la suplència per albirar un entorn de col·laboració responsable (*ad intra* i *ad extra*) sobre la complexa, rica i fonamental acció educativa.

PARAULES CLAU: *Gravissimum educationis*; Concili Vaticà II; educació; escola; universitat; vocació; persona; laïcat; coresponsabilitat, humanitza- ció.

The Theological Vision: A “Conciliar” Reading of *Gravissimum Educationis*: Challenges, Vocation and Main Actors.

ABSTRACT: Beyond degrees of comparison, there are realities that have a superlative characterization due to their significance and transcendence. Some, unfortunately, with a negative connotation, such as war or starvation. Others, such as education, despite limitations and challenges, with a positive sense. This is the core of the message in *Gravissimum educationis*, the Second Vatican Council's Declaration on Christian Education, promulgated on 28 October 1965, just fifty years ago.

Gravissimum educationis is the result of two conciliar and conciliating visions:

- a) The world's transformations and challenges make education a decisive reality in the sense of being a top priority issue for the development of every human being and for every people on Earth, for any domain of society and for a brotherly life together with all (link to the constitution *Gaudium et spes*).
- b) The new understanding of Christian vocation; particularly, the vocation of lay believers requires a much more integrating and demanding approach concerning their education (link to the constitution *Lumen gentium*).

The document details a scenario that goes beyond replacement to grasp an environment of responsible collaboration (*ad intra* and *ad extra*) about the complex, rich and fundamental educational action.

KEYWORDS: *Gravissimum educationis*; Second Vatican Council; education; school; university; vocation; person; laity; co-responsibility, humanization.

1. Els orígens

Un document sobre l'educació no estava previst en els objectius inicials del Concili. La convocatòria de Joan XXIII (25 gener de 1959) més aviat apuntava explícitament a temàtiques com la renovació de l'Església i la seva adequació a les exigències contemporànies (*aggiornamento*), la unitat dels cristians, l'actualització per part dels creients del llenguatge per a la captació i l'expressió del *depositum fidei*.

La comissió prèvia a la fase preparatòria (1959-60) va trobar 81 temàtiques relacionades amb els afers de l'educació, escola, cultura, etc., que van ser incorporades a diferents documents. En qualsevol cas, un possible tema sobre l'escola o l'educació no hauria de preocupar l'Església. Ella, Mare i Mestre, en sabia molt abans del Concili i, fins i tot, abans i després de la primera escola pública i gratuïta d'Europa fundada a Roma el 1597 per Josep de Calassanç. Però, també, gràcies al llegat d'Ignasi de Loiola, Joana de Lestonnac, Joan Baptista de la Salle, Joan Bosco o don Midali, per esmentar alguns noms.

2. El procés

El text final va ser aprovat el 28 d'octubre de 1965, després de 7 redaccions, amb 2290 vots amb *placet* i 35 de *non placet*. Però per què una elaboració tan complexa? Un cop decidit aglutinar i fer un document al voltant de la qüestió escolar, el tema que *a priori* hauria d'haver estat fàcil, resultà molt complicat. Quines eren les discrepàncies –encara– prèvies? Fonamentalment tres: a) La diversitat de la realitat de l'escola catòlica arreu i la seva difícil implementació

sota un determinat model; b) Els arguments a favor o en contra de l'escola catòlica en el marc d'una societat que ja havia donat senyals d'adultesa i volia assumir la responsabilitat escolar; c) La teologia educativa subjacent –no prou elaborada llavors ni ara– que mantenia un resposta massa ambigua sobre per què l'Església s'interessava per l'educació.

Quines van ser les fites clau d'aquest procés i evolució? Un primer fet fou el canvi molt significatiu en el nom –que vol dir també contingut i horitzó. Es va superar el primer títol “De scholis catholicis” i aquest va donar pas a la idea d'educació cristiana. Què va permetre això? Centrar uns eixos bàsics: La “vocació” (de la persona) a la humanització, amb un doble esquema (antropològic –vocació com a projecte– i teològic –vocació com a crida a un creixement a la llum del Crist–); “educació” com a procés de maduració durant tota vida –escoles, altres agents i, també, universitat–; educació “cristiana” que no tancava la perspectiva ecumènica i donava rellevància al veritable referent per a l'educació del batejat, Crist. Tot aquest encaix de llenguatges o perspectives (la secular i la teològica) és propi de la *Gaudium et spes*.

3. El format del document

El format del document també dóna molts elements per interpretar-ne el contingut. En efecte, es tracta d'un document breu amb les parts següents: proemi o introducció; 12 apartats i conclusió. I també aquí trobem un nou fet essencial: el gènere o forma, ja que és una declaració. Cal recordar que els documents van ser (4) constitucions, (9) decrets i (3) declaracions. El gènere “declaració” fou un veritable encert perquè més que un pou conceptual es pretenia donar un impuls, un horitzó, un compromís, promoure adaptacions, nous recorreguts, albirar el futur. El final del Proemi afirma: “... declara alguns principis fonamentals de l'educació cristiana sobretot a les escoles, principis que hauran d'ésser explicats en detall per una comissió postconciliar i específica i aplicats a les circumstàncies de les diverses regions per les conferències de bisbes”.

4. El contingut

Tot el text és important però el Proemi sobresurt per la seva significació, claredat i coherència amb tot el discurs conciliar. En efecte, es tracta d'un proemi que dóna un peculiar to i un especial estil per les referències a encíclics de Joan XXIII –*Mater et Magistra* i *Pacem*

in Terris– i, també, a la pròpia Declaració Universal dels Drets Humans (1948) i la Declaració dels Drets de l'Infant (1959).

Aquest és un breu sumari del contingut de tot el document:

[Proemi] Importància màxima “gravíssima” (decisiva, fonamental, urgent, etc.) de l'educació en la vida de la persona i el seu influx en el progrés social d'aquest temps; avui més facilitat però també més necessitat de l'educació dels joves i, també, dels adults; vincle educació i dignitat, societat, vida econòmica i política; moltíssims infants i joves encara mancats d'instrucció elemental; **[1]** Dret inalienable a l'educació universal; l'educació com a procés de formació per a la realització humana; necessitat d'una educació integral; progressos en el món pedagògic però també grans desafiaments; **[2]** Característiques de l'educació cristiana (formació completa humana i també desenvolupament i progrés en la vida en Crist); **[3]** Responsables (drets i deures) de l'educació: pares i família; la societat civil i l'Església –creients però també un servei a la humanitat; **[4]** Mitjans al servei de l'educació cristiana (mitjans propis i comuns); **[5]** Importància de l'escola i de la vocació per a l'ensenyament; **[6]** Deures i drets dels pares i, també, deures de l'Estat; **[7]** Col·laboració-servei de l'Església als joves que no participen en l'escola catòlica; **[8]** Les escoles catòliques; l'escola catòlica contribueix als objectius culturals i de formació humana del jovent, però la seva característica pròpia és la de crear un espai de comunitat escolar animat per l'esperit evangèlic de llibertat i de caritat, etc.; **[9]** Tipus d'escoles catòliques; **[10]** Universitats i facultats catòliques (diversitat de disciplines conreades segons principis i mètodes propis, amb llibertat pròpia de la investigació científica i en un clima d'obertura als nous problemes i investigacions) **[11]** Facultats de ciències sagrades; **[12]** Necessitats de coordinar i col·laborar en el camp escolar; **[Conclusió]** Agraïment a tots els agents implicats i crida als joves al compromís per l'educació.

Ens trobem davant una declaració amb quatre perspectives principals –antropològica, pedagògica, cristològica i eclesiològica– que incorpora i **harmonitza els discursos teològic i secular de les grans constitucions conciliars** *Lumen gentium* i *Gaudium et spes*. Proposem cinc claus de lectura “conciliar”:

- a) Desafiaments i diàleg. Davant d'un món en plena transformació i amb canvis profunds s'escau la mirada, la comprensió i la percepció de les necessitats del món tot cercant un equilibri entre el progrés i les seves limitacions i, també, una important denúncia sobre aquelles coses que encara són un escàndol. La mateixa educació i l'escola estan immerses en aquesta transformació.

- b) Prioritat de la persona i el seu projecte: la vocació. Es parla molt del qui (incidència de l'educació en la persona i els protagonistes –agents– amb l'horitzó de la humanització), força del què (concepte i instruments) i no gaire del com. Tot sota l'aglutinador de l'expressió *vocació* es fa possible el doble esquema i llenguatge.
- c) Complementarietat d'aportacions. No només fa una defensa de l'educació des de la perspectiva de reivindicar la seva importància, sinó que n'afirma tres opcions:
- la pedagògica o educativa, és a dir, el sentit i la caracterització de l'educació integral i en constant desplegament;
 - la de l'antropologia teològica i la cristològica, en el sentit d'una educació cristiana o un nou plantejament de la formació (lògica per als batejats i creients perquè el Concili havia descrit la vocació laical molt més enllà d'una persona amb unes conviccions –la fe amb una profunda implicació i projecció personal, eclesial i social–) en la línia d'un diàleg fe-cultura per tal d'assolir una síntesi fe-cultura (com a persona creient, ciutadà i professional); un creient que davant de la pregunta pel sentit de la vida té en Jesucrist la referència definitiva (GS 22) que il·lumina el sentit de l'existència;
 - l'eclesiològica, és a dir, el sentit de la presència i servei i del diàleg (construcció) de l'Església en el camp de l'educació mitjançant la missió i la comunicació d'un missatge i d'una acció esperançadora i salvífica.
- d) Protagonistes i coresponsabilitat: parla de persones (infants, joves, pares, mestres, professors, etc.) i d'institucions (escola, universitat, estat, església, etc.) sota una perspectiva de garanties i responsabilitats, és a dir, drets i deures. Una crida al compromís de tots.
- e) Tres actituds molt consolidades: *Gravissimum* –reiterada en diversos punts–, entesa com a consciència, responsabilitat, urgència, compromís, prioritat, etc.; també, la col·laboració, el diàleg, el servei, el contribució; i, finalment, l'autonomia positiva de les ciències i envers el coneixement.

350

Amb aquesta aportació quedava totalment allunyat el fantasma de l'exclusivisme i del proselitisme religiós i, alhora, l'elitisme social des del complex món de l'educació perquè l'acció educativa de l'Església s'adreçava a creients i no creients i assumia la perspectiva

de la maduració i creixement integral humà en el marc de les respectives cultures i pobles.

5. El llegat

El llegat de la *Gravissimum educationis* és directe i indirecte, ric i dinàmic.

- Pel que fa als documents –una herència amb una profunda vigoria i diversitat de camps–, caldria esmentar com a principals: “El laic catòlic testimoni de la fe en l’escola” (1982); “*Ex corde Ecclesiae*” (1990); “Presència de l’Església en la universitat i en la cultura universitària” (1994); “L’Escola catòlica en el llindar del tercer mil·lenni” (1997); “Educar junts en l’escola catòlica. Missió compartida de persones consagrades i fidels laics” (2007); “Educar al diàleg intercultural en l’escola catòlica. Viure junts per a una civilització de l’amor” (2013).
- També podem parlar d’institucions en concret després del pas previ de la FUC (1949, només Itàlia) a la FIUC –Federació Internacional Universitats Catòliques– (1965), el desplegament que aquesta ha tingut fins a data d’avui amb 219 universitats incorporades.
- Alguns fets rellevants a Catalunya: (1968) Facultat de Teologia de Catalunya; (Juliol 1976) Jornades “L’escola cristiana que volem”; (Octubre 1976) Document “L’escola cristiana que volem”; (1977) Seminari “L’escola cristiana que volem...”; I Congrés Escola Cristiana de Catalunya, “Quina escola per avui i aquí” (16-17 de juny 1979). (1977) El cardenal Jubany creà el Consell i el Secretariat de l’escola cristiana de Catalunya. (1982) II Congrés: Una escola coherent i compromesa. (1984) III Congrés: La nostra proposta educativa. (1989) IV Congrés: Reforma del sistema educatiu: la nostra resposta. (1998)V Congrés: L’escola cristiana de Catalunya en el llindar del tercer mil·lenni.
... (1991) Universitat Ramon Llull –aprovació unànime pel Parlament de Catalunya. (1996) Progressiva constitució dels instituts superiors de Ciències Religioses (el de Barcelona, l’únic al món amb autorització per atorgar graus en la modalitat no presencial), etc.

- La subtil empremta en documents civils com, per exemple, UNESCO (2015), “*Repensar l’educació. Vers un bé comú mundial?*”, molt especialment a la segona part (Reafirmar una visió humanista) i la quarta part (L’educació és un bé comú).
- Una dinàmica molt important de profunda transformació en escoles catòliques d’arreu.
- El **Congrés internacional “Educar avui i demà: una passió que es renova”** (Roma 18-21 de novembre 2015) amb motiu del 50è aniversari de *Gravissimum educationis* i el 25è aniversari d’*Ex Corde Ecclesiae* amb una assistència de més de dos mil participants. Durant el 2014 es va publicar un *instrumentum laboris* com a document de reflexió prèvia i preparació. Pel que fa a l’**àmbit de l’escola**, és molt significativa la **relació de desafiaments** exposats: la identitat de l’escola; la comunitat educativa; el diàleg; la societat de l’aprenentatge; l’educació integral; la manca de mitjans i d’instruments; la pastoral i la formació religiosa dels joves; la societat multireligiosa i multicultural; la formació permanent dels docents, els llocs i els recursos per a aquesta formació; així com els desafiaments jurídics i els marcs polítics. També el món de l’**educació superior** té un seguit de **reptes** que el document proposa aprofundir: la internacionalització; els recursos *online*; la relació entre universitat, empresa i món del treball; la qualitat; la governança; el canvi i la identitat catòlica de la universitat. Tot plegat, unes temàtiques fonamentals.

352

6. El futur

Què ens queda i quin futur?

En primer lloc, la responsabilitat d’una obra amb dades gegantines: 210.000 escoles catòliques al món amb més de 60 milions d’alumnes i 2000 universitats i altres institucions –catòliques, d’inspiració cristiana o eclesiàstiques– d’educació superior amb més de 6 milions d’estudiants.

En segon lloc, la concepció potent de l’educació (integral i per a tota la vida); la renovada visió i justificació de l’educació cristiana; l’argumentari que justifica l’activitat educativa de l’Església molt més enllà d’una tasca de suplència; la crida a la responsabilitat i col·laboració dels agents; un important llegat des de la pràctica..., és a dir, un relat nou per a una nova Església i per a un món nou.

Finalment, una responsabilitat vivenciada i gestionada des del paradigma del “servei”, considerant els estudiants protagonistes d’una tasca que passa per l’aprenentatge, però que va molt més

enllà perquè apunta vers el canvi de la realitat, el bé comú i la felicitat. Una presència al bell mig del sistema educatiu i universitari que de cap de les maneres pot ser únicament funcional, sinó que ha d'assumir la tasca de veritable transformació del sistema i del món. En efecte, "l'educació és perillosa, perquè introdueix el sentit de la possibilitat" (J. Bruner). En definitiva, un compromís radical per un nou humanisme portador de principis ètics, diàleg, col·laboració i esperança. I sobretot, "educació en superlatiu" com a invitació i impuls a mantenir-nos renovadament fidels i apassionadament compromesos en quelcom que és decisiu: l'educació.

Andreu Ibarz Mellado
Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport Blanquerna
Universitat Ramon Llull
andreuim@blanquerna.edu

[Article aprovat per a la seva publicació el febrer de 2016]